

LUCJUSZ KEMPISTY
Polska Akademia Nauk
Warszawa

O METODZIE ANALIZY PORÓWNAWCZEJ PGR

Wartość analizy poziomej gospodarstw rolnych zależy od jej przydatności dla celów praktycznych. W rzędzie metod porównywania działalności gospodarstw rolnych na wyróżnienie zasługuje metoda posługująca się gospodarstwem wzorcowym, jako punktem odniesienia wszelkich porównań. Tego rodzaju „metody porównawcze służą bezpośrednio praktycznym celom, orientują bowiem rolnika zarówno w opłacalności kierunków na terenie jego okolicy, jak i pozwalają wykrywać błędy popełnione przez poszczególnych kierowników gospodarstw”. Poza tym „Metody porównawcze, oparte na rzeczywistych danych, są metodami mniej obciążonymi sądami osobistymi badacza w porównaniu do metod kalkulacyjnych”¹.

Rozpatrując zagadnienie analizy poziomej w aspekcie jej przydatności dla celów praktycznych, trzeba jeszcze wspomnieć, że jest to nie tylko opinia nauki. Instytucja Koła Porad Sąsiedzkich, o stosunkowo dużej żywotności w okresie międzywojennym, była przecież niczym innym, jak życiową formą stosowania metody porównawczej w ocenie działalności gospodarstw wielkorolnych.

Z całego szeregu metod porównawczych stosowanych obecnie w krajach Europy Zachodniej na uwagę zasługuje „prosty system analizy ekonomicznej gospodarstwa rolnego”, opracowany przez C. H. Blagburn'a (Uniwersytet w Reading — Wydz. Ekonomiki Gospodarstw — Londyn 1957). Rzeczą godną podkreślenia jest okoliczność, że w tym systemie dla celów porównawczych jako wzorców używa się nie gospodarstw modelowych lub typowych. Punktami odniesienia porównań są przeciętne: „towarowość wzorcowa”, „robotnicy — wzorce” itd. wyliczane na podstawie większej ilości gospodarstw w danej okolicy. W drodze odpowiednich porównań otrzymuje się analizę produkcji towarowej oraz nakładów badanego gospodarstwa rolnego. System ten dostosowany jest do wyrównanego poziomu gospodarstw rolnych i specyfiki angielskiego rolnictwa. Ze względu na swoją prostotę powyższy system od szeregu lat powszechnie stosowany jest w południowych prowincjach Anglii i wykorzystywany przez instytucje doradztwa rolniczego dla skutecznego podniesienia dochodowości gospodarstw rolnych.

¹ S. Moszczeński. Porównawcze metody badań w gospodarstwach wiejskich. Toruń 1934. Pomorska Izba Rolnicza.

Metoda analizy porównawczej powinna uwzględniać specyfikę ekonomiki kraju, poziom organizacyjny oraz uspołecznioną formę gospodarstw rolnych. Potrzeba opracowania metody analizy porównawczej dla państwowych gospodarstw rolnych jest bezsporna. W gospodarstwach tych zachodzą obecnie głębokie przemiany, mające na celu wprowadzenie ich na drogę prawidłowego rozwoju.

Stabilizacja arealów państwowych gospodarstw rolnych i decentralizacja w zarządzaniu stworzyły możliwość takich rozwiązań organizacyjnych w poszczególnych gospodarstwach, które mogą zapewnić maksymalizację efektów produkcyjnych (ilościowo i jakościowo) przy minimum nakładów. Jest to zadanie niełatwe. Dużą pomoc zarówno dla kierowników gospodarstw, jak i organów kontrolno-doradczych stanowić może wykorzystanie do analizy materiałów, jakich dostarcza księgowość. Wyprowadzenie właściwych wniosków z analizy jest jednak rzeczą trudną, szczególnie przy mało wyrobionych kadrach kierowników i inspektorów.

Warto też przy tej sposobności zauważyć, że gospodarowanie jest swego rodzaju sztuką. Gospodarowanie wymaga talentu, który w połączeniu z zamięłowaniem i doświadczeniem zapewnia prawidłowe wykonywanie zawodu. Korzystne wyniki gospodarcze w równej mierze są uzależnione od stosowania zasady gospodarności, jak i talentu kierownictwa warsztatu rolnego.

W obecnym stanie rzeczy wydaje się koniecznością powołanie do życia nowych form pomocy i doradztwa w zakresie ekonomiki i organizacji gospodarstw rolnych. Tych form pomocy i doradztwa może dostarczyć metoda umiejętnego porównywania działalności danego gospodarstwa z gospodarstwem wzorcowym. Licząc się jednak z niewyrobieniem kierowników oraz z uwagi na dysproporcje poziomów państwowych gospodarstw rolnych, wprowadzamy do tej metody pewne uproszczenia, ułatwiające jej praktyczne zastosowanie. Uproszczenia te polegają głównie na używaniu w analizie porównawczej ograniczonej ilości wskaźników.

Celem metody analizy porównawczej dla PGR jest dostarczenie zainteresowanym kierownikom gospodarstw oraz inspektorom doradczo-kontrolnym zamknięć rachunkowych w formie wskaźników wynikowych zestawionych w porównaniu z gospodarstwem wzorcowym dla danego rejonu. Wydaje się, że ten sposób będzie najbardziej przekonywający dla każdego kierownika, pobudzać go będzie do myślenia i szukania błędów we własnym gospodarstwie. Porównanie z wzorcem będzie mu pomocne i wskaże w sposób bezpośredni, jakie rozwiązania organizacyjne należy wprowadzić, aby osiągnąć rentowność. Umiejętne i konsekwentne wykorzystanie metody porównawczej wprowadzi na nowe, bardziej właściwe tory całokształt doradztwa w zakresie ekonomiki i organizacji gospodarstw rolnych. Metoda ta przyczyni się też niewątpliwie do prawidłowego wywiązywania się przez aparat inspekcyjny z zadań doradczo-kontrolnych.

Po weryfikacji metody porównawczej stosowanej obecnie na terenie dwóch rejonów pokrywających się z granicami województwa (woj. opolskie) nastąpi możliwość dalszego rozpracowania tej metody w system dla powszechnego zastosowania.

ZASADY ANALIZY PORÓWNAWCZEJ

Przy omawianiu zasad metody porównawczej należy zaznaczyć na wstępie, że wpływ zmiany cen na porównywalność oraz problem postępu w rolnictwie nie są przedmiotem niniejszego opracowania. Obowiązujący system cen w skali jednego roku w jednakowej mierze dotyczy wszystkich gospodarstw rolnych, wobec czego analiza pozioma posługiwać się może cenami bieżącymi. Wartościowanie np. w jednostkach żyta względnie innych jednostkach niezmiennych nie jest konieczne. Dopiero w analizie pionowej, dokonywanej w czasie, problem stałego miernika wartości występuje w całej swej złożoności.

Metoda porównawczej analizy poziomej przedmiotowo jest samoistnym zespołem środków badawczych o ustalonych celach i ramach określonych przyjętymi zasadami. Ciekawy z punktu widzenia poznawczego związek między analizą poziomą i pionową wymaga osobnego opracowania. Dla każdej metody niezbędne jest ustalenie sfery poznawczej zjawiska społecznego, które zawsze występuje w formie całościowej lub złożonej (integralność zjawiska społecznego).

Zagadnienie porównywalności gospodarstw. Każde przedsiębiorstwo produkcyjne w ogóle, a gospodarstwo rolne w szczególności posiada własny, indywidualny profil. Analiza pozioma natomiast porównuje zdarzenia jednakowe w czasie, a różne co do miejsca. Przedmiotowo — wyniki rocznej działalności ekonomicznej z wielu gospodarstw rolnych. Każda analiza pozioma musi bezwzględnie przejść przez ucho igielne porównywalności.

Z kolizji postulowanych celów analizy poziomej z indywidualnym profilem gospodarstwa rolnego wypływają dwie następujące konsekwencje:

a) analiza pozioma obejmować może tylko gospodarstwa o podobnych cechach, czyli o zbliżonych wskaźnikach opisowych,

b) analiza pozioma z reguły powinna być uzupełniona szczegółową analizą ekonomiczno-rolną; cechy, względnie wskaźniki opisowe, które stanowią o jego indywidualnej właściwości, powinny być w tej analizie w pełni uwzględnione (wielkość, konfiguracja gospodarstwa itp.).

Ponieważ stopień porównywalności w poważnej mierze uzależniony jest od liczby współrzędnych wskaźników opisowych (współrzędnych cech), analiza pozioma powinna by obejmować możliwie dużą ilość tych wskaźników. Przy dzisiejszych jednak niewyrównanych poziomach produkcyjnych gospodarstw rolnych postulowanie osiągnięcia pełnego stopnia porównywalności doprowadziłoby do zbyt dużego zróżnicowania grup gospodarstw (typów gospodarstw). Uproszczenie metody porównawczej polega na tym, że w dostosowywaniu się do obecnie nie wyrównanego poziomu produkcyjnego poszczególnych gospodarstw, ocenę porównywalności w analizie poziomej oparto na stosunkowo ograniczonej ilości współrzędnych wskaźników opisowych. Możliwe, że w tej samej grupie gospodarstw (typie) znajdują się gospodarstwa o prawidłowym już stosunku efektów produkcyjnych do nakładów na równi z gospodarstwami, które z tych lub innych względów nie wyszły jeszcze ze stanu przedgospodarczego. Analiza pozioma spełni swe zadanie, jeżeli tego rodzaju gospodarstwa rolne w oparciu o porównanie z wzorcem dokonają odpowiednich zabiegów organizacyjnych i podniosą swój poziom i wyniki ekonomiczne.

Porównywalność występuje w dwóch przekrojach: przestrzennym — znajdującym wyraz w rejonie oraz rzeczowym — w grupie gospodarstw o współrzędnych wskaźnikach opisowych. Grupy gospodarstw o współrzędnych cechach mogą występować pojedynczo na całym obszarze rejonu lub też tworzyć lokalizację grupową w postaci zwartych enklaw obszarowych. Ta postać grupy gospodarstw o tyle jest ciekawa, że może w niej następować bezpośrednie oddziaływanie wzorca na otaczające go gospodarstwa rolne.

W naszych warunkach przyrodniczych za podstawę dla określenia większego rejonu, pokrywającego się z terenem całego województwa lub jego częścią, może — naszym zdaniem — jedynie służyć wskaźnik klimatyczny, tym bardziej że w założeniach opracowania metody porównawczej dla PGR leży zbadanie możliwie wszystkich gospodarstw województwa. Woj. opolskie, na którego terenie próbnie przeprowadza się zastosowanie metody porównawczej do państwowych gospodarstw rolnych, podzielono na dwa rejonu. W innych województwach, np. w dolnośląskim zajdzie potrzeba ustalenia również dwóch rejonów, a w województwach szczecińskim i koszalińskim prawdopodobnie po trzy rejonu.

Drugi czynnik warunków przyrodniczych — gleba stanowić może podstawę do wyznaczenia mniejszych rejonów, zaś w metodzie porównawczej dla PGR bonitacja gleby jest podstawowym wskaźnikiem dla określenia grupy (typu) gospodarstw rolnych.

Różnice w strukturze użytków rolnych stanowią poważną trudność dla porównywalności gospodarstw rolnych. Ma to duże znaczenie przy użytkach zielonych. Dla użytków zielonych odmiennie układa się bowiem stosunek efektów produkcyjnych do nakładów, niż dla gruntów ornych. Przyjęcie zasady hektarów przeliczeniowych łagodzi ten problem, jednak przy dużej rozpiętości, zachodzącej w poszczególnych gospodarstwach rolnych w zakresie użytków zielonych, porównywalność gospodarstw staje się wątpliwa. Dlatego też w metodzie porównawczej dla PGR przyjęto zasadę, że udział trwałych użytków zielonych w strukturze użytków rolnych przekraczający 15% może fakultatywnie stanowić cechę (wskaźnik opisowy) określającą odrębną grupę gospodarstw.

Melioracja gruntów stanowi również cechę gospodarstwa wpływającą w sposób poważny na wyniki gospodarowania. Z uwagi jednak na duże zniszczenia urządzeń melioracyjnych, ujęcie tego wskaźnika przy podziale gospodarstw na grupy musi być ściśle uzależnione od miejscowych warunków.

Ze środków produkcji istotne znaczenie dla porównywalności posiadają: siła pociągowa żywa i mechaniczna, siła nawozowa (ilość sztuk inwentarza) i ilość mieszkań robotniczych. Wskaźniki siły pociągowej, siły nawozowej i liczebności załogi świadczą o potencjale produkcyjnym gospodarstw rolnych. Z tego też względu w stopniu zdecydowanym rzutują one na określenie grupy gospodarstw.

Rzecz jasna, że w wypadku względnego wyrównania niektórych wskaźników środków produkcji w danym rejonie, np. siły pociągowej, przy określaniu grupy gospodarstw mogą one być pominięte. W każdym razie ilość grup gospodarstw w danym rejonie nie powinna być arytmetyczną kombinacją liczby wskaźników opisowych. O ilości grup zawsze musi decydować cel i praktyczny взгляд na porównywalność gospodarstw.

Innymi słowy, podział na grupy powinien posiadać charakter elastyczny a nie schematyczny. Przy tym należy zauważyć, że w każdym rejonie znajdują się na pewno gospodarstwa o tak indywidualnym obliczu, że w ogóle nie będą mogły być porównywane z żadnym wzorcem. Wyodrębnienie tego rodzaju gospodarstw może być poważnym ułatwieniem przy ustalaniu ilości grup porównywalnych gospodarstw.

Ze względu na ściśle powiązanie dochodowości gospodarstwa rolnego z jego uprzemysłowieniem, porównanie gospodarstwa posiadającego przemysł, a szczególnie gorzelnię, z podobnym gospodarstwem bez przemysłu jest utrudnione. Rachunkowa eliminacja z ekonomicznych wyników gospodarstwa części przypadającej na przemysł budzi poważne zastrzeżenia. Dlatego też w metodzie porównawczej dla PGR posiadanie przemysłu powinno stanowić cechę określającą odrębną grupę gospodarstw.

Jeżeli chodzi o wskaźniki warunków ekonomicznych, to w omawianej metodzie przyjęto jako kryterium jedynie wskaźnik komunikacyjny. Chodzi tu głównie o odległość gospodarstwa od stacji kolejowej ze względu na zróżnicowanie nakładów na transport zewnętrzny.

Zaszeregowanie gospodarstw rolnych danego rejonu do odpowiednich grup o zbliżonych warunkach przyrodniczo-ekonomicznych jest podstawowym warunkiem analizy poziomej, pozwalającym na względną porównalność z gospodarstwem wzorcowym.

Problem wzorca. Wzorcem lub gospodarstwem wzorcowym nazywamy zbiór wielkości gospodarczych o określonym układzie, spełniającym rolę punktu odniesienia (porównywania) działalności ekonomicznej badanego gospodarstwa. Takim wzorcem może być model (typ gospodarstwa), plan gospodarstwa, faktycznie istniejące gospodarstwo rolne, lub wreszcie zadania te mogą spełniać poszczególne wielkości, jak „wzorcowa towarowość” itd. Z wyjątkiem faktycznego gospodarstwa, wszystkie inne wzorce posiadają pewne cechy abstrakcji, nie zawsze dostatecznie zrozumiałe dla kierownictwa gospodarstw. W proponowanej metodzie porównawczej dla PGR przyjęto, że wzorcowym gospodarstwem jest gospodarstwo rzeczywiste, faktycznie istniejące (gospodarstwo wzorowe).

Za wyborem gospodarstwa faktycznego jako wzorca przemawia przede wszystkim okoliczność, że w tym wypadku działalność żywego organizmu gospodarczego porównuje się również z żywym gospodarstwem, różniącym się jedynie efektami gospodarowania, kwalifikującymi je do stopnia wzorca. Unika się w ten sposób popełnianego zazwyczaj błędu porównywania gospodarstwa żywego (w stanie dynamiki) ze zbiorem wielkości ekonomicznych w stanie statycznym, co niewątpliwie cechuje wzorce modelowe, planowe itd.

Ponadto wpływa to na samą treść pojęcia gospodarstwa wzorcowego. Przy dzisiejszym stanie organizacyjnym PGR wzorcowym gospodarstwem może i powinno być jedynie gospodarstwo dochodowe. Analiza danych rachunkowych i bilansów PGR upoważnia do stwierdzenia, że osiągnięcie tego celu leży w ramach realnych możliwości. Przy postulowaniu natomiast modelowym lub planowym niejednokrotnie stawia się cele może szczytniejsze, lecz w danych warunkach organizacyjnych nie osiągalne. Maksymalizacja efektów produkcyjnych pod względem jakościowym i ilościowym przy minimum nakładów jest celem niewątpliwie wyższym

od rentowności. Wydaje się jednak, że jeszcze w obecnych warunkach tym założeniom mogą odpowiadać tylko sporadyczne gospodarstwa.

W porównawczej metodzie dla PGR przyjęto, że gospodarstwem wzorcowym jest gospodarstwo faktycznie wykazujące w poprzednim roku gospodarczym najlepsze osiągnięcia finansowe i pod względem produkcji towarowej netto. Gospodarstwa wzorcowe muszą być możliwie reprezentatywne dla danego rejonu i grupy, nie odbiegające zbyt od przeciętnych warunków ekonomiczno-przyrodniczych, a więc w zakresie struktury użytków rolnych, wyposażenia w środki produkcji itd. Z rzędu wzorców powinny być wyłączone gospodarstwa specjalistyczne, jeżeli chodzi o kierunki produkcji oraz gospodarstwa nietypowe dla danego rejonu i grupy pod względem wyposażenia w środki produkcji. Również nie mogą być uważane za wzorce gospodarstwa, które osiągnęły dobre wyniki finansowe nie w drodze normalnego toku produkcyjnego, lecz za pomocą operacji o charakterze handlowym lub spekulacyjnym.

O ile w danej grupie występuje większa ilość gospodarstw wzorcowych, wskazane jest porównywanie badanych gospodarstw również z przeciętną obliczoną ze wszystkich wzorców w grupie. Będzie ona co prawda tylko wielkością statystyczną, wprowadzenie jej jednak jest o tyle pożyteczne, że zbliża nas do przeciętnego typu gospodarstwa wzorcowego w danej grupie.

Wytypowanie wzorców następuje w drodze prawidłowej analizy ekonomiczno-rolnej łącznie oczywiście z całym szeregiem analiz cząstkowych. Analiza gospodarstw wzorcowych powinna być dokonana w sposób wnikliwy i wszechstronny. Uwzględnić ona musi oprócz całościowej gospodarki również udział w niej poszczególnych działów produkcji. Wyprowadzenie wskaźników efektów produkcyjnych (towarowość, intensywność) oraz nakładów, ze szczególnym uwzględnieniem wydajności pracy, powinno być połączone z analizą przyczyn takiej lub innej wysokości wskaźników (analiza cząstkowa).

Z całego jednak wachlarza wskaźników wyprowadzonych dla gospodarstw wzorcowych do analizy porównawczej należy używać tylko niewielkiej ilości wskaźników wynikowych. Porównanie bowiem z wzorcem w zasadzie powinno dać jedynie ocenę, w jakim stopniu badane gospodarstwo odbiega od swego wzorca i wskazać kierunek rozwiązań ekonomiczno-organizacyjnych, aby do tego wzorca je zbliżyć. Cel ten, w stopniu oczywiście ograniczonym, mogą spełnić następujące wskaźniki na hektar odnoszące się do całości gospodarstwa rolnego:

Z porównania przychodu brutto (1) z kosztami gospodarczymi (koszty ogółem) (2) wynika, czy gospodarstwo osiągnęło zysk (3) względnie straty (4). Stosunek przychodu brutto do kosztów gospodarczych daje nam orientację co do względnej rentowności gospodarstwa. Ten sam wskaźnik mówi nam jednocześnie o względnej efektywności nakładów.

Umowność tak pojętego wskaźnika rentowności jest niewątpliwa. W przyszłości powyższy umowny wskaźnik zostanie zastąpiony ściślejszym wskaźnikiem rentowności. Na razie nie wdajemy się w szczegółowe rozważania na ten temat. Przyjęto, że gospodarstwem opłacalnym jest takie, w którym produkcja towarowa netto pokrywa koszty gospodarcze.

Podstawowe znaczenie dla oceny gospodarstwa rolnego posiada wskaźnik produkcji towarowej netto (5). W zasadzie jest to wskaźnik okreś-

lający rzeczywistą produkcję towarową gospodarstwa rolnego stanowiącą o jego wkładzie do puli dochodu narodowego. Można go również uważać za wskaźnik produktywności. W analizie porównawczej z innym gospodarstwem rolnym może ponadto świadczyć o względnej intensywności systemu gospodarczego.

Wreszcie produkcja towarowa netto przeliczona na jednego robotnika (6) i na 1000 zł kosztów robocizny (7) daje możliwość wstępnej oceny wydajności pracy w danym gospodarstwie rolnym.

Zespolenie porównywalności i wzorcowości stanowi podstawę metody analizy porównawczej. Analiza poszczególnych gospodarstw na podstawie porównań powyższych wskaźników z odpowiednim gospodarstwem wzorcowym da możliwość próbnego wyciągania wniosków o charakterze organizacyjnym i produkcyjnym. Metoda wnioskowania z analizy porównawczej zostanie omówiona osobno. Na tym miejscu należy jednak od razu podkreślić, że analiza porównawcza operując dużą ilością gospodarstw, a niewielką liczbą wskaźników wynikowych, rozporządza stosunkowo ograniczoną możliwością wnioskowania, ustalając jedynie linię i kierunek wniosków w zakresie organizacji i ekonomiki gospodarstw rolnych. Analiza porównawcza i kierunki wniosków dają jednocześnie asumpt do przeprowadzenia szczegółowej analizy badanego gospodarstwa. Dopiero analiza ekonomiczno-rolna przy uwzględnieniu całego szeregu analiz cząstkowych dostarczy uzasadnionych materiałów do ostatecznego spreycyzowania wniosków organizacyjnych i produkcyjnych.

TECHNIKA METODY PORÓWNAWCZEJ

Technika metody porównawczej powinna całkowicie odpowiadać zasadom porównywalności. Analiza porównawcza posługuje się całym szeregiem wielkości gospodarczych, stanowiących przedmiot porównań. Bardzo istotne w tym względzie jest korzystanie z jednolitego źródła dla określenia porównywanych wielkości. W metodzie porównawczej dla PGR przyjęto zasadę, że rachunkowość rolna łącznie z bilansem stanowią podstawę do analizy porównawczej. Ze względu na potrzebę osiągnięcia możliwie pełnej porównywalności, dane bilansowe i rachunkowe muszą podlegać pewnej adaptacji i korekturze.

Pozycje bilansowe dotyczące przychodu brutto oraz kosztów ogółem (kosztów gospodarczych) obejmują różnicę w zapasach i stanie inwentarza żywego z końcem i początkiem roku gospodarczego. Przy obliczaniu wskaźnika względnej rentowności, tj. stosunku przychodów do kosztów, sprawa ta zniekształca wyprowadzony stosunek (iloraz). W wypadku bowiem gdy różnica stanów jest np. wielkością dodatnią, ulega podwyższeniu przychód brutto, gdy ujemną — koszty ogółem. W celu uzyskania właściwej wielkości wskaźnika należy uwzględnić różnicę w zapasach produktów i stanie inwentarza żywego tylko w odniesieniu do przychodów, a różnicę w stanie zapasów materiałów tylko po stronie kosztów.

W pozycji kosztów ogółem nie należy uwzględniać amortyzacji z uwagi na zbyt rażące różnice w podstawach do obliczania stawek amortyzacyjnych. Zagadnienie amortyzacji może stanowić przedmiot odrębnego wnioskowania przy szczegółowej analizie struktury kosztów.

Inne pozycje przyjmuje się zgodnie z bilansem.

Ze względu na duże znaczenie dla celów analitycznych wielkości produkcji towarowej netto, sprawę tego wskaźnika omówimy szerzej. Dla oceny wyników ekonomicznych gospodarstwa rolnego wskaźnik ten posiada istotne znaczenie. Jest to wskaźnik tego samego rzędu, co i wskaźniki produkcji globalnej oraz produkcji towarowej. Nowość tego wskaźnika polega na tym, że ujmuje on w sposób ściślejszy dynamikę produkcyjną gospodarstwa rolnego. Wskaźnik produkcji globalnej mimo swych zalet, określa w zasadzie raczej statykę gospodarstwa rolnego. Uchwycenie dynamiki gospodarstwa przez wskaźnik produkcji towarowej jest nieco jednostronne, bo — obejmując zewnętrzną i wewnętrzną sprzedaż ziemiopłodów, inwentarza żywego i produktów pochodzenia zwierzęcego — nie uwzględnia zakupu powyższych produktów i pasz. Zakupy te w różnego typu gospodarstwach rolnych układają się rozmaicie. Wskaźnik produkcji towarowej nie zawsze daje możliwość właściwej oceny dynamiki gospodarstwa rolnego jeszcze i dlatego, że nie uwzględnia różnicy wartości zapasów, stanu inwentarza żywego i produktów pochodzenia zwierzęcego z końcem i początkiem roku gospodarczego. Wszystkie te elementy uwzględnia natomiast wskaźnik produkcji netto. Wydaje się, że pod względem ekonomicznym wskaźnik produkcji netto ujmuje dynamikę gospodarstwa rolnego w sposób bardziej precyzyjny niż inne tego rodzaju wskaźniki, ponieważ w ostatecznym rezultacie wskaźnik ten oznacza saldo produkcji gospodarstwa rolnego.

Wartość produkcji towarowej netto przypadająca na 1 ha, na 1 robotnika czynnego w produkcji oraz na 1000 zł kosztów robocizny daje próbę analitycznej oceny produktywności, wydajności pracy i efektywności nakładów na pracę. Wartość produkcji towarowej netto, przypadająca na 1 robotnika czynnego w produkcji, oblicza się za pomocą podzielenia ogólnej wartości tej produkcji przez sumę średniego stanu zatrudnienia brygadzystów i robotników produkcji polowej, zwierzęcej, przemysłu rolnego oraz obsługi mechanicznej.

Jeżeli chodzi o wskaźniki opisowe określające grupę gospodarstw, to tu — ogólnie biorąc — obowiązują zasada elastyczności i uwzględniania miejscowych warunków. Np. bonitacja gleby w woj. opolskim pozwala na wyodrębnienie 3 grup gospodarstw — o ziemiach ciężkich, średnich i lekkich. W woj. zielonogórskim natomiast, z uwagi na większą równomierność pod względem bonitacji gleb, wystarczy, naszym zdaniem, wyodrębnienie 2 grup gospodarstw.

Z jeszcze większą elastycznością należy postępować przy podziale na grupy (ewent. na podgrupy) według środków produkcji, czyli wyposażenia gospodarstw rolnych. Np. w woj. opolskim siła nawozowa (ilość sztuk inwentarza na 100 ha) uprawnia do podzielenia gospodarstw na 3 grupy, a mianowicie: do 30 sztuk, od 30 do 45 sztuk i wreszcie powyżej 45 sztuk na 100 ha. Struktura użytków rolnych nie pozwala jednak na traktowanie tego podziału w sposób zbyt schematyczny. Przy istnieniu dużej ilości użytków zielonych ocena stopnia wyposażenia w siłę nawozową wypadać będzie inaczej niż przy małym ich udziale w użytkach rolnych. Ten moment zawsze trzeba mieć na względzie przy wnioskowaniu porównawczym.

Uwagi powyższe dotyczą również i innych wskaźników opisowych.

Lp.	Cechy wzgl. wskaźniki opisowe	Nazwa gospodarstwa	Wskaźniki wynikowe
		gospodarstwo dochodowe (wzorcowe)	
1		przeciętna gospodarstw wzorcowych	
2			
3			
4		gospodarstwa deficytowe	
5			
6			

Przyczynki do metody wnioskowania z analizy porównawczej

Logicznym zakończeniem analizy porównawczej jest wnioskowanie. Wnioskowanie jest różne w zależności od jego podmiotowego przeznaczenia. Najbardziej bezpośredni charakter mają wnioski wyprowadzane przez kierownictwo gospodarstwa. Inny charakter i zasięg posiadać będą wnioski inspektorów kontrolno-doradczych. Najszerszy aspekt, nie tylko w sensie geograficznym, posiadają wnioski wojewódzkich władz rolniczych ze względu na to, że obejmują one przede wszystkim porównanie międzygrupowe.

Porównanie wskaźników gospodarstwa (x) z odpowiednimi wskaźnikami wzorca (w) wprowadza nas do meritum ekonomiki badanego gospodarstwa. Jest to sfera zainteresowania kierownictwa gospodarstwa, które w pierwszym rzędzie uprawnione i powołane jest do poszukiwania przyczyn niezadowolającego wyniku gospodarowania. Wymagają wyjaśnienia nie tylko wypadki strat, lecz i przyczyny nieosiągnięcia poziomu wzorca.

O produktywności gospodarstwa świadczy wskaźnik produkcji towarowej netto. Porównanie tego wskaźnika obliczonego dla gospodarstwa (x) i (w), zarówno w liczbach bezwzględnych, jak i procentach, daje bezpośrednią wskazówkę, czy i w jakim stopniu strata gospodarstwa lub też różnica w ekonomicznych wynikach związana jest ze stroną produkcyjną. Wskaźniki produkcji towarowej netto — roślinnej, zwierzęcej i przemysłu rolnego wskażą działy produkcyjne, z którymi najbardziej związana jest strata lub różnica w osiągniętych wynikach ekonomicznych.

Jeżeli chodzi o nakłady, to dostępny nam wskaźnik kosztów gospodarczych (koszty ogółem) porównany w sposób analogiczny między gospodarstwem (x) i (w) pozwoli na ocenę, czy i w jakim stopniu strata wpływa od strony kosztów. Doświadczenie uczy, że w naszych warunkach ekonomicznych i organizacyjnych koszty rzutują na ujemny wynik finansowy gospodarstwa w sposób bardziej bezpośredni, niż niedociągnięcia w dziedzinie produkcji.

W strukturze kosztów dominującą rolę posiadają nakłady na pracę. Z tych też względów dla umożliwienia wnioskowania w dziedzinie pracy wprowadzono 2 wskaźniki: produkcję towarową netto na 1 robotnika i na 1000 zł kosztów robocizny. Porównanie tych wskaźników gospodarstwa (x) i (w) pozwala nie tylko ocenić wydajność pracy w tych gospodarstwach, lecz również efektywność nakładów na pracę. Przydatność tych wskaźników występuje szczególnie przy ocenie stopnia intensywności systemu gospodarczego. Dotychczas stosowany wskaźnik ilości robotników na 100 ha jest zawodny i może mieć znaczenie tylko ogólnorientacyjne. Decyzje w sprawie oszczędności funduszu płac podejmowane jedynie w oparciu o wskaźnik ilościowy mogą prowadzić do błędów. Dopiero rozpatrzenie tego zagadnienia w powiązaniu z wydajnością pracy i efektywnością nakładów na pracę umożliwi rozsądne usunięcie przerostów względnie niedociągnięć w funduszu płac danego gospodarstwa rolnego.

Przyczynowe oraz funkcjonalne powiązanie efektów produkcyjnych gospodarstwa z nakładami jest najtrudniejszym problemem w ekonomice i organizacji gospodarstw rolnych. Opanowanie tego przedmiotu w wielu wypadkach przekracza w naszych warunkach możliwości kierownictwa

gospodarstwa rolnego. W ramach prac aparatu doradczo-kontrolnego można by, naszym zdaniem, uzyskać pewne rezultaty. Porównanie gospodarstw (x), (y), (z) z gospodarstwem (w) rzuci więcej światła na poznanie struktury kosztów porównywanych gospodarstw. Różnice struktury kosztów w gospodarstwach danej grupy, nie usprawiedliwione odrębnością typu gospodarstwa, lecz wynikające z błędów organizacyjnych (np. koszty eksploatacji traktorów), stanowią podstawę do wskazania kierunku rozwiązań organizacyjnych, usuwających błędy.

Wydaje się, że w zakresie ekonomicznego doradztwa synchronizacja efektów produkcyjnych z nakładami należy do podstawowych zadań aparatu kontrolno-doradczego. W tej mierze porównanie większej ilości gospodarstw z wzorcem danej grupy, w szczególności wskaźników produkcji towarowej netto i kosztów gospodarczych, pozwoli na sprecyzowanie oceny co do stopnia intensywności poszczególnych gospodarstw i wynikających stąd wniosków co do kierunku w zakresie koniecznego wyposażenia gospodarstw.

Wnioskowanie wynikające z porównania międzygrupowego może być bardzo owocne. Porównanie międzygrupowe pozwala w pierwszym rzędzie ocenić, w jakich grupach gospodarstw, względnie w poszczególnych gospodarstwach, stosunek efektów produkcyjnych do nakładów kształtuje się w ten sposób, że podniesienie poziomu produkcyjnego gospodarstwa wymagałoby zbyt dużych nakładów. Pozwoli to na skoncentrowanie nakładów w tych grupach gospodarstw względnie gospodarstwach, w których dzięki stosunkowo niewielkiemu wzmożeniu nakładów można zbliżyć się do maksymalizacji efektów produkcyjnych. Oczywiście będą tu i grupy pośrednie. Odpowiednia segregacja grup względnie gospodarstw pod kątem szybko wzrastającego przychodu, wzrostu proporcjonalnego i wreszcie malejących efektów produkcyjnych da podstawę do zracjonalizowania polityki w zakresie nakładów, a nawet częściowo inwestycji.

W obecnym stadium badań jest to do pewnego stopnia antycypacja analizy międzygrupowej. Linia wnioskowania jest jednak całkowicie usprawiedliwiona ograniczoną ilością środków pieniężnych i materiałowych, jakie państwo może stawić do dyspozycji rolnictwa.

Powyższe uwagi wytyczają w najogólniejszym zarysie drogi i kierunki wnioskowania, wynikające z porównań badanych gospodarstw z odpowiednim wzorcem. Jak już zaznaczyliśmy poprzednio, sprecyzowanie konkretnych wniosków organizacyjnych i produkcyjnych dla gospodarstw i grup gospodarstw — a o to głównie nam chodzi — musi być poprzedzone analizą przychodów i struktury kosztów. Wskaźniki wynikowe wyprowadzone na hektar nie mogą nas zadowolić. Analiza przychodów jako produkcji towarowej netto według działów (produkcji roślinnej, zwierzęcej, przemysłowej), przede wszystkim zaś rozpatrzenie struktury kosztów pod kątem porównań i stosunku do produkcji towarowej netto, dadzą podstawę do postawienia konkretnych wniosków ekonomiczno-organizacyjnych. Poważną pomoc do poznania elementów kosztów może dać zastosowanie odpowiednich kart rozliczeniowych dla robocizny i siły pociągowej. Szczegółowa analiza, uzupełniona analizą cząstkową, umożliwi wprowadzanie takich rozwiązań ekonomiczno-

-organizacyjnych, które doprowadzić mogą do uzyskania rzeczywistej rentowności gospodarstw.

Dalsze badania Pracowni Badań Ekonomiki i Organizacji Produkcji Rolnej PAN, zaplanowane na 1959 r. w konsekwencji prac już podjętych, powinny doprowadzić do przekształcenia omówionej metody w pełny system analizy porównawczej.

Люциуш КЕМПИСТЫ
Польская Академия Наук
В а р ш а в а

О МЕТОДЕ СРАВНИТЕЛЬНОГО АНАЛИЗА ГОСХОЗОВ

С о д е р ж а н и е

Автор обсуждает в статье методы и способы сравнительного анализа госхозов. По методу разработанному автором анализируемая площадь должна быть поделена на районы в зависимости от климатических условий, а затем на группы хозяйств. В отдельных группах хозяйств избирается одно или несколько типических — для данной группы — рентабельных хозяйств, которые являются образцом, с которым сравниваются последственные экономические показатели исследованных хозяйств. Деление хозяйств на группы применяется в зависимости от структуры угодий, качества почвы, количества инвентаря, размера и механизации тягла и количества рабочей силы. Основным показателем — для сравнения с образцовым хозяйством — является, по мнению автора, стоимость товарной продукции нетто на один га, на одного работника, на 1000 золотых трудовых затрат, соотношение прихода брутто и хозяйственных издержек, а также прибыль или убыток на один га.

Обсуждая основы деления хозяйств на группы, автор подчёркивает необходимость тщательного сравнения хозяйств, предупреждая перед схематическим сравнением. Автор утверждает, что с целью получения заключительных выводов, необходимо провести тщательный частичный анализ с одновременной проверкой анализируемого и образцового хозяйства.

LUCJUSZ KEMPISTY
Polish Academy of Sciences
W a r s a w

METHOD OF COMPARATIVE ANALYSIS IN STATE FARMHOLDINGS

S u m m a r y

The article deals with the method and technique of application of comparative analysis in State Farmholdings. This method suggests division of terrain into regions depending upon climatic differences, and in

some instances into sub-regions according to different types of soils, and breakdown of farms into groups. In each group one (or several) typical profitable, farm is chosen and is considered as pilot farm with which economic indicators obtained from farmholdings under study are compared. Division of farms into groups is carried out according to structure of arable lands, soil classification, type of livestock, size, as well as mechanization of draught force and number of staff. As basic indicators for comparison with pilot-farms the author accepts the value of net production per 1 hectare per 1 worker, and per zł 1000 of labour costs, as well as relation of gross income to administrative costs, and profit or loss per 1 hectare.

Discussing the principles of division of farms into groups the author emphasises that due regard should be given to necessity of comparativeness of farmholdings and states that final conclusions must be based on both, detailed analysis, and spot inspection of pilot farm, and the given farm under study.